

УДК 930/636.09.001(477)

**ВЕТЕРИНАРНА ОСВІТА І НАУКА
В УКРАЇНІ У РАДЯНСЬКУ ДОБУ**
**VETERINARY EDUCATION AND SCIENCE
IN UKRAINE IN THE SOVIET ERA**

Махорін Г. Л.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри
суспільних наук, Житомирський національний
агроєкологічний університет (Житомир, Україна),
e-mail: kafedra_ppk@ukr.net

Mahorin G. L.,

*Candidate of Historical Sciences, Associate
Professor of the Department of Social Sciences,
Zhytomyr National Agroecological University
(Zhytomyr, Ukraine), e-mail: kafedra_ppk@ukr.net*

Вирішується завдання дослідити процес розвитку ветеринарної медицини на основі методів теоретичного дослідження. Виводиться висновок, що незважаючи на негативні внутрішньо політичні фактори радянського періоду ветеринарна медицина в Україні зробила значний поступ вперед і подальший розвиток цієї наукової галузі продовжують сучасні науковці.

Ключові слова: ветеринарна медицина, наукова школа, інфекційна патологія тварин, біохімія, гістологія.

The article deals with the task of investigating the development of veterinary medicine on the basis of theoretical research methods. It is concluded that in spite of the negative internal political factors of the Soviet period, veterinary medicine in Ukraine has made a significant progress and further development of this scientific field is continued by modern scientists.

Keywords: veterinary medicine, scientific school, infectious pathology of animals, biochemistry, histology.

Ветеринарна медицина пройшла етап свого становлення від пізнання світу, накопичення досвіду і знань до їх аналізу та систематизації і створення наукових шкіл. Цікавим і повчальним, у всіх відношеннях, є радянський період цього процесу, який, на жаль, ще не достатньо досліджений в плані наукових зв'язків і співпраці викладачів вищих навчальних закладів. Цей факт зумовлює необхідність проведення ґрунтовного аналізу цієї проблеми як важливого аспекту розвитку ветеринарної медицини як науки в Україні.

Процес становлення і розвитку ветеринарної медицини в Україні перебуває у полі уваги низки вітчизняних науковців. У першу чергу варто відмітити фундаментальну працю колективу авторів П. І. Вербицького, П. П. Достоевського, С. К. Рудика [1], В. Ф. Галата [2], Д. Гришка [3], Г. В. Козловської [4], В. Т. Міщишина і О. Ф. Петренко [5; 6]. Торкалися питання розвитку ветеринарної медицини як науки також І. С. Бородай [7], В. А. Вергунов [8] у контексті своїх досліджень.

Зі встановленням радянської влади в Україні корінних змін зазнала система освіти. Були ліквідовані ліцеї та гімназії, запроваджено єдиний тип шкільної освіти – трудова школа. Університети в Україні перетворені в інститути. Значна частина української наукової і творчої інтелігенції, не сприйнявши політики більшовиків, емігрувала за кордон, переважно у Чехословаччину. Там, у Празі,

було засновано Український вільний університет, а в сусідньому місті Подебради – Українську Господарчу академію (тут продовжив свою наукову діяльність як професор цього вишу Іродіон Шеретинський, колишній директор Департаменту скотарства і ветеринарії УНР).

А на підрадянській Україні при Київському політехнічному університеті на початку 1920 року відкрився ветеринарний факультет, але діяв він недовго: у червні 1921 року наказом Укрголовпрофосвіти на базі цього факультету було створено окремих Київський ветеринарно-зоотехнічний інститут. З 1921 року у Харкові почав виходити журнал «Український ветеринарний вістник», редактором якого був професор А. Н. Макаревський. Але вже із вересня 1922 року його замінили виданням російськомовного журналу «Ветеринарное дело». До редакційної колегії на чолі з К. Г. Мартіном входили професори О. В. Дедюлін, М. О. Мальцев і С. О. Іванов. З 1922 року почав діяти Київський сільськогосподарський інститут, у структурі якого працювала над проблемами ветеринарної медицини група науковців на чолі з професором К. І. Павловським.

З 1923 року у Харкові почав діяти Український державний інститут наукової і практичної ветеринарії, директором якого став професор О. В. Дедюлін. Як відмічають автори монографії «Історія ветеринарної медицини України», «провідними темами наукових досліджень цієї установи стали розробка заходів боротьби із сапом, промислове виробництво мелеїну, вивчення енцефаломієліту та інфекційної анемії коней, бруцельозу великої рогатої худоби» [1, с. 112].

Одним із провідних учених цього інституту був професор Микола Дмитрович Агаллі, завідувач лабораторією мікробіології, а затим – завідувач відділу вакцин і сироваток, який проводив дослідження з проблем імунізації худоби проти чуми. Його колега Іван Іванович Лукашов (див. відповідну статтю біографічного довідника), очолював кафедру епізоотології і розробляв методи діагностики та профілактики захворювань тварин на туберкульоз, паратуберкульоз, атрофічний риніт, інфекційний енцефаломієліт коней, ящур.

Ще одним важливим освітньо-науковим центром у той час на території радянської України був Київський ветеринарно-зоотехнічний інститут. Серед його організаторів і перших викладачів був Антон Каленикович Скороходько (див. відповідну статтю біографічного довідника), який став завідувачем першої в Україні кафедри зоогієни, а невдовзі – деканом ветеринарного факультету і виконуючим обов'язки директора інституту. Учений розробив першу в Україні навчальну програму і підручник з курсу гігієни сільськогосподарських тварин [8, с. 12].

При Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті 1927 року викладачі цього навчального закладу організували Наукове ветеринарне товариство, до якого входили професори М. П. Делоне, С. П. Дуброва, С. О. Іванов, Д. О. Калкатін, С. М. Крашенников,

П. О. Кучеренко, М. П. Нещадименко, В. К. Ліндеман, Ф. З. Омельченко, О. І. Сковорода–Зачиняєв, А. К. Скороходько, А. Г. Терниченко, В. П. Устьянцев, В. Ю. Чаговец, Х. Ю. Юрків та ін. 1930 року Київський ветеринарно–зоотехнічний інститут перейшов у підпорядкування Наркомзему УРСР з одночасною його реорганізацією на два окремих інститути – ветеринарний і зоотехнічний.

Один із організаторів Київського ветеринарного інституту професор В. П. Устьянцев, який очолював кафедру біохімії, займався дослідженням проблем загального і мінерального обміну речовин у сільськогосподарських тварин [9; 10]. Його колега професор Іван Омелянович Поваженко (див. відповідну статтю біографічного довідника) зробив значний внесок у розвиток ветеринарної хірургії, виклавши результати своїх досліджень у таких наукових працях як «Про оперативне лікування копитного хряща», «Основні питання ветеринарно–воєнно–польової хірургії», «Профілактика та лікування травматичних захворювань свійських тварин», «Післяопераційні набряки, їх патогенез і профілактика», а також ставши співавтором підручника «Спеціальна хірургія свійських тварин» і одноосібним автором підручника «Загальна ветеринарна хірургія». І. О. Поваженко 1937 року став засновником наукової школи ветеринарних хірургів. Основними напрямками його діяльності були: провідникова і спинномозкова анестезія, патологія кінцівок і кишково–шлункового тракту у тварин, патологія лімфовідтоку та ін. [9, с. 48].

У 1930–ті роки провідними українськими вченими були професори М. П. Вашетко, Ф. М. Пономаренко, С. П. Ярослав, доценти В. Й. Борисевич, К. Ф. Дмитрієв, О. С. Коротич, які займалися вивченням щойно відкритого на той час захворювання стахіботріотоксикозу. Продовжувачами наукових проблем зоогієни стали учні А. К. Скороходька – А. С. Басов, О. Л. Бедрата, М. С. Борщ, К. С. Єрмолаєва, Н. О. Караванська, К. О. Левицький, Г. Ф. Одошкіна, А. А. Шилов, які займалися розробкою питань фізіології, теплорегуляції і теплообміну у сільськогосподарських тварин, вивченням особливостей газообміну і теплопродуктивності у високопродуктивних корів, обґрунтуванням фізіолого–гігієнічних норм вирощування молодняка.

В Одеському сільськогосподарському інституті основи ветеринарної медицини закладав професор Л. А. Єгунов, який з 1928 по 1932 рік очолював лабораторію тваринництва. Тут одержували знання майбутні ветеринари і зоотехніки. 1932 року цю лабораторію було реорганізовано у кафедру фізіології сільськогосподарських тварин, яку протягом подальших 28 років очолював професор Р. О. Фальгельберг. На цій кафедрі працювали авторитетні вчені А. Ф. Кузьмін, В. М. Медведєв, С. І. Очан, В. А. Царьков, А. А. Шапіро, М. Н. Щербаків.

1948 року з ініціативи професора Сергія Васильовича Баженова у Київському ветеринарному інституті було засновано наукову школу

ветеринарних токсикологів та мікотоксикологів. Ученого заслужено вважають фундатором вітчизняної ветеринарної токсикології. С. В. Баженов у своєму навчальному закладі разом з колегами вивчав токсикологію небілкових сполук азоту, які почали широко використовуватися у сільському господарстві, тобто азотні добрива (нітрати) і як кормова добавка (карбамід) при годівлі жуйних тварин. У рамках цього наукового напрямку проводилися дослідження токсикологічних властивостей карбаміду, вуглеамонійних солей, ізобутиліденди сечовини, нітритів і нітрозамінів і науковці розробляли методи своєчасної діагностики отруєнь і запропонували ефективні методи профілактики отруєнь і лікування тварин.

З другої половини 1950–х років помітним став активніший розвиток наукових галузей, зокрема, і ветеринарії. Це було пов'язане із загальним поліпшенням економічного розвитку і сільського господарства в тому числі. Провідну роль у розвитку ветеринарної медицини продовжували відігравати Київський, Львівський, Харківський ветеринарний інститути.

1957 року Київський ветеринарний інститут був уведений до складу Української сільськогосподарської академії як окремий ветеринарний факультет. Перший декан цього факультету – професор Герман Олександрович Гіммельрейх, учений в галузі порівняльної та еволюційної морфології хребетних, який сам закінчив 1931 року Київський ветеринарний інститут. До призначення на посаду декана працював з 1953 року завідувачем кафедри анатомії рідного інституту. Його наукові праці публікувалися не лише в українських наукових журналах, а також у наукових виданнях Австралії, Бельгії, Нідерландів, Німеччини, Франції, США. Під його керівництвом були захищені докторські дисертації П. Я. Роговського і С. К. Рудика. Г. О. Гіммельрейх очолював науково–педагогічний колектив факультету до 1977 року. Потім деканами були професори С. І. Братюха, з тим – П. Я. Роговський. У цей період до числа провідних науковців вишу належав доктор ветеринарних наук, професор, член–кореспондент, академік УАСГН Іван Омелянович Поваженко, завідувач кафедри хірургії з 1937 по 1977 рік (з перервою на час німецько–радянської війни, коли він був підполковником ветеринарної служби на фронті). Нині ця кафедра носить ім'я І. О. Поваженка. Керівниками наукової школи хірургів, заснованої Іваном Омеляновичем Поваженком, були послідовно професори С. І. Братюха, В. Б. Борисевич.

А керівником наукової школи ветеринарних токсикологів та мікотоксикологів, заснованої С. В. Баженовим, став доктор ветеринарних наук, професор, академік УААН Григорій Олександрович Хмельницький. Головними напрямками наукових досліджень були визначені: розробка ефективних методів діагностики і надійних засобів профілактики мікотоксикозів тварин, дослідження комбінованої дії мікотоксинів на організм тварин і птиці з метою вивчення патогенезу і розробки ефективних

засобів лікування. Так, дослідження, зроблене під керівництвом професора Г. О. Хмельницького, дозволили довести, що найбільш поширений у природно-кліматичних умовах України Т-2 токсин викликає у свиней і лабораторних тварин значні порушення обміну речовин, у першу чергу блокуючи синтез білків, у тому числі імуноглобулінів і пригнічуючи активність ферментів, які беруть участь в енергетичному обміні, знижуючи антиоксидантний захист клітинних мембран і зумовлюючи накопичення перекисів ліпідів. Г. О. Хмельницький запропонував комплексний підхід боротьби з мікотоксикозами тварин, зокрема з використанням ефективних ентеросорбентів і речовин, які прискорюють процес біотрансформації мікотоксинів у печінці (нуклевит, унітіол). Послідовниками цієї наукової школи стали Г. В. Бойко, Д. М. Вовк, О. К. Гальчинська, В. О. Дробницька, В. Б. Духницький, В. Д. Іщенко, В. І. Карповський, А. Й. Мазуркевич, К. М. Новіцький, М. Ф. Панько, В. М. Слєпченко, В. Д. Степанюк.

1952 року в Київському ветеринарному інституті завдяки доктору ветеринарних наук, професору Івану Сергійовичу Нагорному було засновано наукову школу ветеринарних акушерів і гінекологів. Під його керівництвом здійснювалися дослідження мікотоксикозів великої рогатої худоби, вироблення методів лікування тварин з гінекологічною патологією і методів відновлення функції молочної залози при запальних процесах.

Значний внесок у розвиток ветеринарної медицини зробив доктор ветеринарних наук Володимир Васильович Нікольський, який почав працювати з 1956 року завідувачем кафедри мікробіології і вірусології Київського ветеринарного інституту. В. В. Нікольський 1956 року на базі своєї кафедри заснував наукову школу з інфекційної патології тварин. Учений започаткував новий напрям дослідження інфекційної патології тварин – вивчення природи інфекційних захворювань на основі глибокого аналізу імунологічної реактивності тваринного організму під впливом різних факторів навколишнього середовища. Професор В. В. Нікольський став автором монографій «Вірусний гастроентерит свиней», «Інфекція та імунітет сільськогосподарських тварин». Учений досліджував етіологію і патогенез атрофічного риніту та вірусного гастроентериту свиней, вивчав природну резистентність та імунологічну реактивність тваринного організму, створив при очолюваній ним кафедрі наукову лабораторію. В. В. Нікольський першим в Україні розкрив етіологію масових шлунково-кишкових захворювань новонароджених поросят і телят, встановивши їхню вірусну етіологію, розробив засоби і методи діагностики та профілактики.

Продовжувачем цих досліджень став учень і представник наукової школи В. В. Нікольського доктор ветеринарних наук, професор Володимир Гурійович Скибіцький. Учений досліджував нормальну мікрофлору тваринного організму, досліджував збудники інфекційних захворювань

тварин (ентеробактерії, патогенні мікоплазми, пестивіруси, рабдовіруси, рота віруси), імунологічну реактивність тваринного організму, зокрема вплив нативних та рекомбінантних цитокінів на клітинний імунітет тваринного організму, розробляв засоби і методи лабораторної діагностики інфекційних хвороб тварин, засоби профілактики дисбіозів – пробіотики. Під керівництвом В. Г. Скибіцького підготовлено докторів ветеринарних наук – О. Є. Галатюка і О. В. Яблонську. В. Г. Скибіцький – автор монографій і підручників, зокрема «Ветеринарна вірусологія», «Практикум з ветеринарної вірусології», «Ветеринарна мікробіологія», «Практикум з ветеринарної мікробіології» та ін. Послідовниками наукової школи з інфекційної патології тварин стали В. І. Білоконь, В. А. Борзова, В. А. Бортнічук, О. Є. Галатюк, В. М. Пекнич, В. В. Столяри, О. В. Яблонська. Представник наукової школи В. В. Нікольського – доктор ветеринарних наук, професор В. А. Бортнічук, який певний час, на початку своєї трудової діяльності працював лікарем-епізотологом на Житомирщині, а згодом пішов науковою стежиною. Учений очолював кафедру мікробіології та вірусології, перебравши керівництво нею від В. В. Нікольського, став автором монографій «Ензоотична пневмонія свиней», «Хламідіоз тварин».

1957 року у Київському ветеринарному інституті з ініціативи доктора ветеринарних наук, професора, завідувача кафедри патології й терапії незаразних хвороб сільськогосподарських тварин Митрофана Тихоновича Скородумова було засновано наукову школу ветеринарних діагностів і терапевтів. Зі входженням Київського ветеринарного інституту до складу Української сільськогосподарської академії М. Т. Скородумов очолив кафедру терапії і клінічної діагностики і очолювана ним наукова школа продовжувала діяти на її базі.

1966 року Владислав Федорович Галат, тоді ще кандидат ветеринарних наук, заклав основи наукової школи ветеринарної паразитології. Його наукова діяльність була спрямована на дослідження хвороб у країнах Африки. Учений став автором першого в Україні навчального посібника «Тропічна ветеринарна паразитологія», брав ключову участь у виконанні наукової теми «Географія, особливості перебігу та заходи боротьби з основними хворобами тварин у країнах Африки».

В 1980-х роках на факультеті продовжували діяти наукові школи, підносячи ветеринарну медицину на новий якісний рівень. Так, М. Ф. Гулий і Д. О. Мельничук проводили дослідження в галузі біохімії, Г. О. Хмельницький – токсикології, С. К. Рудик – анатомії, В. А. Бортнічук, В. П. Онуфріїв, В. Т. Хомич – гістології, В. Б. Борисевич – хірургії, М. Судаков і В. Ю. Чумаченко – терапії, А. Й. Мазуркевич – патофізіології.

Важливим науковим центром став Український науково-дослідний ветеринарний інститут,

організований 1977 року у Києві на базі філіалу Українського науково-дослідного інституту експериментальної ветеринарії. Очолив його Анатолій Іванович Собко. Учений налагодив роботу лабораторій епізоотології і прогнозування, мікології і бактеріології, а також вірусології, імунології, хвороб свиней, групових методів обробки тварин, ветсанекспертизи, незаразних захворювань. В Інституті розробили низку технологій виготовлення живих та інактивованих вакцин, зокрема: вакцину проти трансмісивного гастроентериту свиней зі штаму П – 1439/ 81; три вакцини проти ентеровірусного гастроентериту свиней 6, 7, 8 серотипів; вакцину ліофілізовану зі штаму «К» проти ротавірусного гастроентериту свиней. На більшості існуючих тоді свинокомплексах працівники Інституту зніщували створення виробничих підрозділів для виготовлення інактивованих вакцин з місцевих штамів.

Отже, незважаючи на політичні фактори радянського періоду, а саме самоізоляваність від західного світу, надмірна адміністративність роботи науковців, їм вдалося зробити багато в розвитку ветеринарної медицини, і цей поступ продовжують сучасні науковці.

Список використаних джерел

1. Вербицький, ПІ., Достоевський, ПП., Рудик, СК., 2002. 'Історія ветеринарної медицини України', К.: «Ветінформ», 384 с.
2. Галат, ВФ., 2010. 'Кафедри паразитології та тропічної ветеринарії – 80', *Ветеринарна медицина України*, №9, с.17–18.
3. Гришко, Д., 2001. 'Харківська школа ветеринарних акушерів професора Д. Д. Логвінова', *Ветеринарна медицина України*, №9, с.14–15.
4. Козловська, ГВ., 2010. 'Сторінки історії і сьогодення кафедри мікробіології, вірусології та біотехнології', *Ветеринарна медицина України*, №9, с.14.
5. Міщишин, ВТ., Пнтренко, ОФ., 2001. 'Життєвий шлях професора, академіка УАСГН Івана Омеляновича Поваженка', *Науковий вісник Національного аграрного університету*, Вип.38, с.9–11.
6. Міщишин, ВТ., Петренко, ОФ., 2001. 'Історія кафедри хірургії НАУ ім. академіка УАСГН І. О. Поваженка', *Науковий вісник Національного аграрного університету*, Вип.38, с.11–16.
7. Бородай, ІС., 2009. 'Розвиток зоотехнічної науки в контексті діяльності професора В. П. Устьянчева', *Історія української науки на межі тисячоліть*, К., Вип.41, с.28–35.
8. Вергунов, ВА. 'Устьянцев В. П. (1875–1935) – видатний вітчизняний вчений у галузі тваринництва'. [online] Доступно: [http // rusnauka.com](http://rusnauka.com)
9. Міщишин, В., Потоцький, М., 2001. 'Івану Омеляновичу Поваженку, видатному ветеринарному хірургу, професору – 100 років від дня народження', *Ветеринарна медицина України*, №8, с.48.

References

1. Verbyc'kyj, PI., Dostojevs'kyj, PP., Rudyk, SK., 2002. 'Istoriya veterynarnoi' medycyny Ukraї'ny (History of veterinary medicine of Ukraine)', К.: «Vetinform», 384 s.
2. Galat, VF., 2010. 'Kafedri parazytologii' ta tropichnoi' veterynarii' – 80 (Department of Parasitology and Tropical Veterinary Medicine – 80)', *Veterynarna medycyna Ukraї'ny*, №9, s.17–18.
3. Gryshko, D., 2001. 'Harkivs'ka shkola veterynarnykh akusheriv profesora D. D. Logvinova (Kharkiv School of Veterinary Obstetrics Professor D. D. Logvinova)', *Veterynarna medycyna Ukraї'ny*, №9, s.14–15.

4. Kozlovs'ka, GV., 2010. 'Storinky istorii' i s'ogodennja kafedry mikrobiologii', virusologii' ta biotekhnologii' (Pages of history and present of the Department of Microbiology, Virology and Biotechnology)', *Veterynarna medycyna Ukraї'ny*, №9, s.14.

5. Mishhyshyn, VT., Pntrenko, OF., 2001. 'Zhyttjevyj shljah profesora, akademika UASGN Ivana Omeljanovycha Povazhenka (Life way of professor, academician UASGN Ivan Omelyanovich Povazhenka)', *Naukovyj visnyk Nacional'nogo agrarnogo universytetu*, Vyp.38, s.9–11.

6. Mishhyshyn, VT., Petrenko, OF., 2001. 'Istoriya kafedry hirurgii' NAU im. akademika UASGN I. O. Povazhenka (History of the Department of Surgery, NAU them. Academician UASGN I. O. Povazhenka)', *Naukovyj visnyk Nacional'nogo agrarnogo universytetu*, Vyp.38, s.11–16.

7. Borodaj, IS., 2009. 'Rozvytok zootehnicnoi' nauky v konteksti dijāl'nosti profesora V. P. Ust'janceva (Development of zootechnical science in the context of Professor V. P. Ustyantsev)', *Istoriya ukrai'ns'koi' nauky na mezhi tysjacholit'*, К., Vyp.41, s.28–35.

8. Vergunov, VA. 'Ust'jancev V. P. (1875–1935) – vydatnyj vitchyznjanyj vchenyj u galuzi tvarynnyctva (Ustyantsev V. P. (1875–1935) – prominent domestic scientist in the field of animal husbandry)'. [online] Доступно: [http // rusnauka.com](http://rusnauka.com)

9. Mishhyshyn, V., Potoc'kyj, M., 2001. 'Ivanu Omeljanovychu Povazhenku, vydatnomu veterynarnomu hirurgu, profesoru – 100 rokiv vid dnja narodzhennja (Ivan Omelyanovich Povazhenka, an outstanding veterinarian surgeon, a professor – 100 years since his birthday)', *Veterynarna medycyna Ukraї'ny*, №8, s.48.

* * *